

Strategia de comunicare publica a lui Emil Cioran

*doctorand în Științele Comunicării Arthur Suciu,
Școala doctorală de Științe ale Comunicării, SNSPA
asistent doctorand Ovidiu Solonar,
Universitatea Româno-Americană*

Rezumat

Scopul acestui articol este acela de demonstra autonomia discursivă a filosofului Emil Cioran. De la prima sa carte, publicată, în românește, la 23 de ani (Pe culmile disperării, 1934), și până la ultima, apărută, în franceză, la Gallimard (Exerciții de admirație, 1986), Emil Cioran a promovat, cu o consecvență greu de egalat, un discurs unitar din punct de vedere tematic și, în parte, și stilistic, o viziune constantă asupra temelor abordate și o strategie de poziționare autonomă în cadrul câmpului cultural, român sau francez. Chiar dacă, după stabilirea la Paris, Cioran și-a modificat substanțial poziționarea în cadrul câmpului cultural și strategia de comunicare, cărțile sale sunt un exemplu dintre cele mai radicale de discurs autonom din perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea.

Cuvinte-cheie

discurs autonom, discurs heteronom, publicitate

1. Autonomie și heteronomie discursivă

Prin discurs autonom înțelegem acea formă de discurs care se raportează strategic și determinant, prin *distanțare*, la discursul heteronom în cadrul unei comunități date și al unei epoci. Discursul heteronom este discursul dominant, aparținând puterii simbolice. El pune la dispoziție instrumente axiologice și pragmatice pentru instituționalizarea membrilor comunității, în așa fel încât acești membri să poată identifica și adopta, fiecare în parte, un sens al propriei lor existențe. Numai în raport cu acest discurs heteronom este posibilă distanțarea autonomă, prin care autorul atentează în mod radical sau subversiv la sensul impus sau propus de ordinea ierarhică.

Din punct de vedere istoric, pot fi identificate cel puțin trei modalități de poziționare autonomă la nivelul discursului: 1. distanțare printr-o *viziune* diferită de aceea adoptată de puterea simbolică; 2. distanțare printr-un *limbaj*, printr-o metaforizare sau conceptualizare diferite de acelea adoptate de ordinea ierarhică; 3.

poziționare autonomă în cadrul câmpului cultural. Discutând despre mediile dominante, Marshal McLuhan ia în considerare, cu prioritate, acele discursuri autonome ("antimedii") care se afirmă prin limbaj, și ajunge, nu întâmplător, la analiza operelor lui Joyce și Mallarmé, a căror caracteristică principală este tocmai limbajul (Marshall McLuhan, 2006, capitolul "Joyce, Mallarmé și presa"). În *Regulile artei*, Pierre Bourdieu descrie modalitatea prin care Baudelaire, opunându-se figurii burghezului, a reușit să determine, în mare măsură, constituirea unui câmp literar autonom în Franța secolului al XIX-lea (Pierre Bourdieu, 2007). Cea mai radicală distanțare implică însă viziunea generală asupra vieții. Este clar că, în raport cu valorile progresiste, susținute, în secolul al XVII-lea, de o modernitate aflată în plină ascensiune, *Cugetările* lui Pascal se remarcă printr-o atitudine antimodernă, practic printr-o întoarcere la creștinismul cel mai dur (Antoine Compagnon, 2008:57). Adesea, autorii discursurilor autonome îmbină cele trei modalități de poziționare.

În funcție de distanțarea, radicală sau subversivă, discursurile autonome pot fi *insurecționale*, atentând la ordinea ierarhică a societății, sau *ironice*, promovând valori diferite pentru o schimbare non-violentă. În acest sens, discursul unui lider terorist ca Osama bin Laden este autonom insurecțional, în timp ce discursul unui scriitor ca Michel Houellebecq este autonom ironic.

2. Perioada românească

Emil Cioran a susținut, cu o stilistică singulară, ideile cele mai pesimiste. Moartea și inutilitatea vieții reprezintă teme centrale, adevărate obsesii ale gândirii sale. Sub acest aspect, schimbarea discursivă care a avut loc în decursul unei îndelungate cariere literare ține mai degrabă de ton și de intensitatea trăirii decât de conținut, încadrabil în tradiția sceptică inaugurată de Eccleziast și reînnoită, în secolul al XIX-lea, de Nietzsche sau Schopenhauer. Chiar dacă schimbă româna cu franceza, Cioran rămâne adeptul metaforei șocante, iar trecerea la un stil mai sec, apropiat de moraliștii francezi, se petrece numai o dată cu vârsta. Cu toate acestea, între perioada românească și cea franceză, se poate remarca o schimbare semnificativă în ceea ce privește strategia de poziționare a lui Emil Cioran în cadrul câmpului cultural.

După finalizarea studiilor de filozofie, Cioran abandonează atât cariera universitară, cât și filosofia de sistem, în genul lui Kant sau Hegel, dedicându-se în totalitate expresiei unei gândiri fragmentare, provocată intens de faimoasele sale insomnii. Pe lângă cărțile, pe care le publică începând cu 1934 și până după 1940,

Cioran se implică în publicistica românească interbelică, în debaterile și în istoria vremii. Articolele apărute, în 1991, în volum la Editura Humanitas, sub titlul *Singurătate și destin*, conțin un număr destul de mare de teme, multe dintre ele ținând de actualitatea vremii. În reviste precum *Mișcarea*, *Gândirea*, *Floarea de foc*, *Calendarul*, *Vremea* sau *Rampa*, Cioran comentează apariții editoriale de Lucian Blaga, Simon Frank sau Karl Jaspers, realizează portrete ale unor contemporani (Greta Garbo, Nae Ionescu) și se implică, prin luări de atitudine, în mișcarea politică și intelectuală din România. Abordarea sa literară este foarte apropiată de "scrisorile provinciale" ale lui Mircea Eliade, pe care Cioran le citea în timpul liceului, pe când se afla la Sibiu (Cioran, 1993: 118). Această implicare în publicistică a mers până la susținerea unei mișcări politice radicale, care urmărea schimbarea din temelii a sistemului de guvernare interbelic și, în general, a comunității românești. *Schimbarea la față a României* (1936) este o asumare, dusă până la capăt, a discursului radical de susținere a Gărzii de Fier și a căpitanului acesteia, Zelea Codreanu. Din cele evidențiate aici, putem afirma că, în perioada românească, Cioran a fost implicat în actualitate și a promovat un discurs autonom radical, trecând uneori de limita autonomiei ironice și ajungând în zona discursului insurecțional.

3. Perioada franceză

Cioran a fost numit atașat cultural în Franța cu puțin timp înainte de a primi ordinul de concentrare pe front (Mihail Sebastian, 2005: 285), iar în perioada ocupației Parisului de către armata lui Hitler a scris, în limba română, textul *Parisul provincial* (Emil Cioran, 1991: 326-329). După eliberare, a urmat însă ocupația României de către sovietici, astfel încât Cioran a fost obligat să rămână în Franța și să scrie în franceză. Această foarte importantă schimbare a fost pusă de Cioran pe seama unei traduceri din Mallarmé (Cioran, 2010), dar este foarte clar că ea nu are nici o legătură cu vreo problemă de limbaj, cu necesitatea de a adopta un alt stil, ci cu o problemă de limbă: obligația, în condițiile istorice date, de a scrie în franceză.

După război, Franța rămâne o țară democratică în cadrul căreia se afirmă o mișcare puternică, culturală, dar și politică, de stânga. Figura intelectuală dominantă este filosoful Jean Paul Sartre, existențialist adept al marxismului. Dreapta radicală, pe care Cioran o susținuse în România, se află în dizgrație. În raport cu noul cadru al vieții sale, viitorul scriitor de limbă franceză adoptă o nouă strategie: *dezimplicarea politică și publicistică*. William Kluback și Michael

Finkenthal remarcă, în lucrarea lor *Ispitele lui Cioran*, că *Tratat de descompunere*, prima carte publicată de Cioran în franceză (1949), se deschide cu un capitol de delimitare față de fanatismul politic ("Genealogia fanatismului"). Aici Cioran oferă explicația oricărei implicări politice radicale: "În sine, orice idee este neutră, sau ar trebui să fie; dar omul o însuflețește, proiectându-și în ea flacăra și nebunia; împură, preschimbată în credință, ea se inserează în timp, capătă chip de eveniment: are loc astfel trecerea de la logică la epilepsie... Așa se nasc ideologiile, doctrinele, și farsele însângerate." (Cioran, 1996: 7) Dacă, în România, Cioran este implicat direct în istorie, în Franța el se delimitează de ea: "Noul construct pare o adevărată binecuvântare pentru Cioran: nu numai că îi permite să abandoneze elegant istoria, dar îi oferă și o scuză decentă pentru atitudinea lui periculoasă și condamnabilă din punct de vedere moral de dinaintea războiului. Într-adevăr, singura deosebire dintre românul Cioran și francezul Cioran constă în gradul de atașament față de mediu." (William Kluback și Michael Kinkenthal, 1999: 71) El va publica de acum înainte foarte rar în presa franceză, iar articolele nu vor avea legătură cu actualitatea. Din temele abordate în perioada românească, supraviețuiesc portretele, realizate de astă dată unor scriitori originari din România (Mircea Eliade, Benjamin Fondane) sau parizieni veniți, ca și Cioran, din alte zări (Samuel Beckett, Henri Michaux) (Cioran, 1993).

Schimbarea de strategie a lui Cioran nu are legătură numai cu încercarea de a se desprinde de trecutul românesc, ci și cu dorința de a se re poziționa în raport cu societatea occidentală din care, acum, face parte. Ca și reprezentanții Școlii de la Frankfurt, el este conștient de dificultatea de a se afirma ca autor autonom într-un regim democratic dominat de *publicity* (Jurgen Habermas, 2005), în care orice formă de opoziție este înghițită de sistem: „Marile epoci ale istoriei rămân cele de „despotism luminat” (Secolul al XVIII-lea). Spiritul nu înflorește nici în excesele libertății, nici în ale terorii. Are nevoie de un jug suportabil. O epocă bună este o epocă în care ironia nu te aruncă în pușcărie.” (Cioran, 2010, vol. I: 65) Strategic, Cioran se va afirma prin respingerea formelor moderne de publicitate, mergând în acest sens până la amănuntele sistemului.

Ajuns în Franța, Cioran are inițial intenția de a intra în cercetare (Cioran, 2010). În cele din urmă însă, decide să-și continue traiectoria de scriitor fragmentar începută în România. El se consideră un apatrid și un scriitor marginal. O perioadă, trăiește din burse studentești, apoi devine un întreținut al prietenei sale, Simone Boué. Viața literară pariziană, cu scriitorii ei care produc neconținut cărți, îl dezgustă. Se plânge mereu de corvoada scrisului și caută să scrie puțin. Se laudă prietenilor că nu face nimic, se feli cită pe sine în perioadele în care este „uitat” de

criticii literari. La un interval de patru ani, se încumetă să dea la tipar câte un volum, în aproape toate cazurile unul subțire. Dar nu dorește să se asigure de vânzarea volumelor („Toți cei care vând ceva mă scot din minți” (Cioran, 2010:35)) și multă vreme se opune publicării cărților sale în ediții de buzunar, pentru marele public. Această atitudine este una tipic antimodernă, definitivă pentru discursul autonom: ”Nu trebuie să fii niciodată de acord cu mulțimea, nici măcar când are dreptate” (Cioran, 2010, vol. II: 274) Practic, se străduiește din răspuțeri să se abțină de a face jocul PR-ului modern și al publicității. Cu excepția premiului pentru *Tratat de descompunere*, refuză toate celelalte premii care îi sunt acordate, unele dintre ele consistente din punct de vedere financiar. Refuză de asemenea, în cele mai multe cazuri, să acorde interviuri în presă și se arată foarte supărat că este citit numai pentru că se vorbește despre el în ziare și în reviste: ”N-ar trebui să răspundem niciodată la scrisorile unor necunoscuți. Atunci când eu însumi primeam, era, îmi dau seama acum, pentru că se vorbea despre mine în ”presă”. De când nu mai public și după o anume „conspirație a tăcerii” (!), nimeni nu mai observă că exist. Ceea ce-mi convine de minune. Dar ce lecție am primit! Și când mă gândesc că am crezut, ca orișicine, în „admiratori”!” (Cioran, 2010, vol. I: 126) Cioran acordă cele mai multe interviuri în afara Franței (Liiceanu, 2007). Nu dorește să participe la nici o emisiune culturală de televiziune. Toate aceste acțiuni de publicitate i se par un supliciu și o formă de decădere morală: ”*Căderea în timp* a apărut. Refuz să dau interviuri, așa cum refuz să fac cel mai mic gest pentru lansarea cărții. „Ar fi cu adevărat degradant”, i-am spus cuiva. „Dar atunci de ce ați publicat-o. Sunteți inconsecvent”, mi se spune. „Fără îndoială, există însă grade în lipsa de pudoare”, a fost răspunsul meu.” (Cioran, 2010, vol.I:272) Nu în ultimul rând, Cioran se împotrivește adoptării instrumentelor moderne de comunicare. Nu dorește să-și cumpere un televizor și se arată chinuit de obligația de a avea un telefon: ”Telefonul te face să fii la cheremul primului venit. În fiecare zi, ești ținta unei noi agresiuni.” (Cioran, 2010. Vol. III: 338)

Există însă anumite forme de publicitate pe care Cioran le acceptă. Este vorba despre publicitatea prin conversație și prin scrisori. Cioran este un personaj prezent adesea în saloanele lumii literare franceze, unde spiritul său spontan și vesel, contrastând cu opera, face de obicei impresie. De asemenea, el acceptă să primească în mansarda sa un număr mare de persoane. Criticul literar Dan C. Mihăilescu a remarcat că scrisorile românești ale lui Cioran diferă mult de acelea scrise în Franța. Primele sunt lungi și confesive, ultimele, laconice și premeditate. Cel puțin o parte a scrisorilor pariziene sunt utilizate aproape ca o formă de PR: „Pentru maturizatul Cioran, „sufletul apostat” și „geniul pustiu”, acel Cioran de după căderea

postlegionară și plecarea definitivă din România, corespondența renunță în chip flagrant la nudismul confesiv, devine deghizament, escamotare, suită de fandări, grimase comandate. Fluvialul confesiv, adeseori delirant, al adolescenței va fi necruțat cenzurat de laconismul prudent al epistolarului aforistic de maturitate, unul extrem de atent pliat pe tipicul și așteptările destinatarilor, mai cu seamă atunci când de aceștia depindea un avantaj material (o comandă editorială, o traducere, o recomandare etc.).” (Dan C. Mihăilescu, 2010:28)

4. Concluzii

În întreaga sa carieră literară, Cioran a promovat un discurs autonom. Tema centrală prin care opera sa își dezvăluie caracterul subversiv este moartea. Într-un sistem de tip capitalist, în care această temă este escamotată, propunându-se în schimb numeroase opțiuni ale divertismentului, Cioran a insistat asupra ei, arătând dificultatea găsirii unei sens al vieții. Poziția sa autonomă rezultă și din stilul său viață, diferit de modelul capitalist uzual. Cioran nu a fost niciodată căsătorit și a refuzat munca sistematică.

Discursul său a luat, în perioada românească, forma sa cea mai radicală, situându-se aproape de zona autonomiei insurecționale. Cu toate acestea, nu se pot remarca schimbări importante ale viziunii sale filosofice. Metafizic, Cioran a rămas toată viața fidel ideilor sale, iar schimbarea a avut loc mai ales în ceea ce privește poziționarea sa politică în cadrul câmpului cultural. În perioada românească, Cioran a militat pentru o transformare în întregime a lumii burgheze, în timp ce în perioada franceză se poate remarca o opoziție față puterea simbolică. Ea s-a concretizat în mod special printr-o negare a formelor moderne de PR și publicitate.

Bibliografie

1. Bourdieu, Pierre: *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar*. București: Art, 2007.
2. Cioran: *Caiete* (vol. I, II, III), București: Humanitas, 2010.
3. Cioran, Emil: *Singurătate și destin. Publicistică 1931-1944*, București: Humanitas, 1991.
4. Cioran: *Exerciții de admirație. Eseuri și portrete*. București: Humanitas, 1993.
5. Cioran: *Tratat de descompunere*. București: Humanitas, 1996.
6. Compagnon, Antoine: *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*. București: Art, 2008.

7. Habermas, Jurgen: *Sfera publică și transformarea ei structurală*, București: comunicare.ro, 2005.
8. Kluback, William și Finkenthal, Michael: *Ispitele lui Cioran*, București: Univers, 1999.
9. Liiceanu, Gabriel: *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran*, București: Humanitas, 2007.
10. McLuhan, Marshall: *Texte esențiale*, București: Nemira, 2006.
11. Mihăilescu, Dan C.: *Despre Cioran Și fascinația nebuniei*, București: Humanitas, 2010.
12. Sebastian, Mihail: *Jurnal 1935-1944*. București: Humanitas, 2005.